

Erindringer om ældre Tider.

Af *Lars Dinesen.*

Til Holbæk Amts historiske Aarbog skrev jeg forrige Aar særlig om Hoveritiden. Naar jeg nu i Aar fortsætter med forskellige Meddelelser og Erindringer, maa jeg skikke forud, at jeg saa godt som til alle Tider lever i Travlhed; jeg kunde, om jeg vilde, behandle al min egentlige Gerning overfladisk, men da jeg nu en Gang, saa godt jeg kan, lægger Vægt paa at fylde min Plads, saa følger deraf, at saadant Husflidsarbejde som at optegne, hvad jeg har hørt og hvad jeg har oplevet om ældre Tider, bliver præget af den Overfladiskhed, jeg iøvrigt stræber at undgaa.

Det er jo ikke noget ubekendt, at de danske Bønder for noget over 100 Aar siden levede i stærkt samlede Landsbyer, og at de havde, som det udtryktes, „Ager og Mader“ tilfælles. Ved „Made“ — udtaltes: Maa'e — forstodes det udyrkede lave Græsland mellem Ageren og den egentlige Eng, og dette Navn findes, om end i uklar Forbindelse, endnu mange Steder. Ligesom det særlig findes i Holland og der som her er bleven anvendeligt i Mandsnavne. Rimeligvis har denne Form for Jordens Fordeling og Dyrkning en Gang i Tiden været den bedste, men den Vækst i Udviklingen, som meldte sig for

ca. 150 Aar siden, og som satte Statsmagten i saa stærk Bevægelse for Bondefrigørelsen, bragte ogsaa Spørgsmaalet om Fordeling af Byernes Jorder mellem de enkelte Bønder frem til Løsning, og ved Lov af 23. April 1781 og 15. Juni 1792 blev en saadan Fordeling gennemført under Navn af Udstykning. Det blev heldigvis ikke Love, der stillede Spørgsmaalet til Afgørelse, eftersom de enkelte Bønder kunde ønske; det blev i egentligste Forstand Tvangslove, der paabød, hvorledes Udskiftningen skulde foregaa.

Der er mange Vidnesbyrd om, at Bønderne kun nødig gik med til denne Udskiftning, som undertiden ligefrem befaledes, bl. a. af Godsejerne eller ogsaa paa anden Maade, ja, den foregik endogsaa ofte efter Lodtrækning. Forholdet blev jo det, at der samtidig med Jordernes Fordeling og Udskiftning mellem de enkelte Bønder skulde foregaa en Udflytning af en Del Bøndergaarde, hvis Besiddere skulde rykke ud paa de Marker, som laa fjærnest fra Byerne. Denne Omstændighed bragte mangen en alvorlig Bonde til Grænsen af Fortvivelse. Man var nu gennem umindelige Tider vant til at bygge og bo og til at leve i Flok, og man kunde ikke nu paa en Gang tænke sig en anden Tilværelse.

Der er mange Vidnesbyrd om, at saaledes var Tankegangen, og fra min egen Slægt har jeg et saadant Vidnesbyrd, hvorom Erindringen har forplantet sig til mig. Min Morfader, Gaardmand Christen Pedersen i Kulby, var Fæster under Kragerupgaard. Ejeren heraf var tillige Ejer af Sognekirken i Finderup, og en Bonde i Sognet, som var Fæster under **Godset**, udførte Tjenesten

som Kirkeværge, der bl. a. bestod i at besørge Tilsigelser til Kirkehoveri, hvilket vil sige til Arbejdet ved Kirkens Vedligeholdelse. Denne Kirkeværgestilling indtog Christen Pedersen. Til ham blev der saa udskiftet en Mark, der laa omtrent midt mellem Sognets Byer, og som kaldtes Naboløs, vel egentlig Naboløsede — og til denne Mark blev det ham, som den første Udilytter i Sognet, paalagt at flytte ud. Herom fortalte min Moder, at han havde sagt mange Gange til sine Børn, at han græd som et Barn, baade da han i 1788 fik Ordren til at flytte, og da han kørte det sidste Læs Flyttegods til sin nye Gaard, men at han tilføjede, at han senere erkendte, at det havde været til hans Bedste, og at han da takkede Gud for, hvad der var sket. Gaarden fik efter Marken Navnet „Naboløsegaarden“, og den hedder saaledes endnu. Det viste sig at blive en ret god Gaard. Ved denne Gaard kom iøvrigt i Tidens Løb til at hæfte en Ejendommelighed. Christen Pedersen, der var født omtrent 1764 og var bleven Fæster af Gaarden 1787, mistede sin første Hustru 1809, hvorefter han 1810 giftede sig med dennes yngre Søster. Han levede til 1829, og hans Enke overlevede ham i mange Aar, idet hun først døde 1881 i en Alder af 93 Aar, og da var det Fæstebrev, Christen Pedersen havde faaet paa Gaarden, henimod 100 Aar gammelt. Gaarden fik Enken styret ved Hjælp af en i 1805 født Stedsøn, og jeg maa indrømme, at Styrelsen indtil hendes Død foregik i det samme Spor som ved Aarhundredets Begyndelse. Uagtet Fæsteafgiften til Herskabet af denne Gaard paa ca. 70 Tdr. Land knn var 4 Rigsdaler i Penge og 11 Tdr. Havre efter Kapitelstakst foruden Byrden ved at være Kirkeværge, saa samledes der

ikke Rigdom, og Herremanden blev heller ikke rig af den Gaard.

Efter 1788 blev Udskiftningen almindelig gennemført for den Egns Vedkommende. I Byen Kulby var 12 Bøndergaarde; af disse skulde 6 flyttes ud. I Almindelighed foregik Udskiftningen saaledes, at der blev tillagt hver Bondegaard 60—70 Tdr. Ld., og desuden blev der for hver Gaard udlagt en Huslod paa 2 Tdr. Ld. Den Skæbne at blive udflyttet ramte ogsaa min Fædrenegaard, og i Anledning heraf vil jeg nu fremdrage nogle Ejendommeligheder, der er meddelt mig af gamle Folk, og om hvilke Meddelelser jeg endnu har nogle Erindringer. Der er nu for det første det, at ikke faa af Herskaberne hjalp deres Fæstere med Udvisning af en Del Tømmer fra Skovene og nogle endogsaa ved Indkøb af Tømmer, og dernæst, at Bønderne efter stor Maalestok hjalp ad med Flytningen. De, der blev boende i Byen, fordi Loddet ikke havde truffet dem, hjalp paa bedste Maade, særlig med Arbejde og Kørsel, dem, der flyttede. I Særdeleshed har jeg hørt fortælle om Klinegilderne. Naar Tømret til en Længe endelig var rejst og Taget lagt, og det gjaldt om at kline Vægge, saa mødte Byens Karle og Piger for at kline. Leret var i Forvejen gravet op og æltet til fornøden Blødhed ved Heste, det blev kørt til med Sluffer, og saa gik Kliningens løse den udslagne Dag med Lyst og Sang. Der skulde være to sammen, i Reglen en Karl udenfor Væggen og en Pige indenfor, det krævede Arbejdet, og naar saa Kliningens af en Gaard var til Ende, fandt der et Gilde Sted med Dans og tilsvarende tarvelig Beværtning.

Det blev ikke Pragtbygninger, der blev opført,

og hvad Soliditeten angaar, lod de nok ogsaa en Del tilbage at ønske. Syldstenene blev ofte lagt paa den blotte Jord, og naar de sank efter, blev Husene skæve, men de hængte godt sammen og kunde ikke falde. Lergulvet i Stuer, Lader og Lo var fast og godt, de klinede Vægge var i Virkeligheden langt lunere end senere Tiders Tavlmur. Og hvad mener man saa om Straataget; intet Tag var varmere om Vinteren og køligere om Sommeren. En i de Tider bygget Bondegaard kunde endogsaa, naar den holdtes godt vedlige, havde sine hvidkalkede Vægge og var indrammet med en pyntelig Træplantning, se i høj Grad smuk og landskabelig ud. I den Retning kan de moderne Gaarde ikke hamle op med dem. Naar der i vore Dage arbejdes for, at vore Stats-husmandshjem skal opføres efter arkitektoniske Principper, tænker jeg tidt paa den Tid, da man byggede efter Reglen: „Man skal krybe, til man kan gaa“.

Den Nøjsomhed og Sparsommelighed, ja, den Omsorg for andre Mennesker, der prægede de Tider, kendes jo ikke nu. Min Fader gav den Udtryk, naar han sagde til os: „I maa aldrig lade en Smule paa et Bord eller en Naal paa et Gulv eller et Søm paa en Vej blive liggende.“ Han sigtede dermed baade til, at intet, selv det mindste, maatte spildes, og til, at Naalen ikke skulde blive traadt op i et Menneskes Fod eller Sømmet i Hestens. Min Moder gav sine Tanker om Nøjsomhed Udtryk, naar jeg klagede over, at min Stumptrøje var gammel, og hun saa sagde: „Det gør ikke noget, at du kun har en gammel Trøje, min Dreng, naar du bare har en ren Skjorte.“ Hvilken Dybde ligger der ikke i en saadan Tiltale.

I 1836 overgik der min Fædrenegaard en Ilds-
vaade, og da var endnu Herremandens Hjælp med
Tømmer og Bymændenes og i det hele Byfolkets
Hjælp af samme Omfang og Art som ved Udflyt-
ningstiden, og Klinegildet holdtes ligesaa. Der var
da en Omstændighed, som i denne Forbindelse bør
nævnes. Man havde endnu den Gang ikke assu-
reret som nu, en Ildsvaade kunde derfor være ret
ødelæggende for en Mand. Under saadanne For-
hold kunde Øvrigheden udstede et saakaldet Brand-
stedbrev, som gav den skadelidte Adkomst til med
dette i Lommen indenfor en vis Begrænsning at
henvende sig til Egnens Beboere om Byggehjælp, og
dette skete ved denne Lejlighed.

Hoveriarbejdet var ved Udskiftningstiden vel
nok meget trykkende, men det er dog fortalt, at
Herremændene paa de Tider meget læmpede sig
efter Forholdene, og dette var paa samme Tid til
deres egen Fordel, som det var til Bøndernes Bedste.
Godsejerne kunde ikke være tjent med, at deres
Fæstere i økonomisk Forstand kom paa Knæene.
Nu traf det sig jo ogsaa saaledes, at de sidste 10
Aar af det attende Aarhundrede, hvor Udflytningen
hovedsagelig skete, var en rolig Tid. Jeg kommer
i denne Forbindelse til at tænke paa, at da jeg i
1891 var inde i Moskowegnen i Rusland, da erfarede
jeg, at de russiske Bønders Frigørelse ved Ophævelse
af Livegenskabet langt fra i alle Maader blev til
deres Bedste. Saa længe de hørte under Godserne,
fandt Herremanden Interesse i Bøndernes Opret-
holdelse ved at sørge for, at de fik saæet om For-
aaret o. s. v., men efter den Tid faldt de i stor
Udstrækning i Kløerne paa Aagerkarle, der kun
brød sig om den øjeblikkelige Fordel. Deraf fulgte

stor Elendighed blandt den russiske Bondestand. Altsaa en ny Bekræftelse af en gammel Sandhed. Hertil kan endnu føjes, at da disse Aagerkarle som oftest var Jøder, fandt den russiske Statsmagt heri sit virksomste Motiv til Jødernes Udvisning, som netop fandt Sted paa den Tid, jeg var derinde.

Gamle Mads Hansen var min Faders Morbroder og Nabo til mit Hjem. Han blev en meget gammel Mand, og naar han var i godt Humør, pumpede jeg ham for gamle Historier. Skade, at jeg fik gjort det altfor lidt og husker for lidt deraf; men noget af, hvad han fortalte, husker jeg, og deraf dette, at de gamle havde fortalt ham, at naar Bønderne i en By blev enige om at tage nye Jorder op til Dyrkning, saa fulgtes de ad ud paa Markerne og gav disse Jordstykker Navn. Denne lille Fortælling har jeg i senere Tider ofte tænkt paa og anstillet Betragtninger over. Men inden jeg fremsætter disse, vil jeg udtale min Beklagelse over den Maade, hvorpaa vore offentlige Autoriteter behandler vore gamle Stednavne. Generalstaben har vel nok gjort sig Umage for at finde tilbage til deres Oprindelse, men ingenlunde altid været heldig, idet man ikke tilstrækkeligt har agtet paa Lydforholdet — Udtalen af Navnene — i Folkemunde. Skønt det maa indrømmes, at der i Tidernes Løb ogsaa foregaar en Forskydning af Udtalen i Folkemunde. Jernbanevæsenet har vel nok været endnu mindre heldigt. Der er nu f. Eks. i mit Fødesogn Byen „Høng“, som dette Væsen har kaldt den. I Folkemunde hedder den, langtrukket udtalt, „Hønge“, og jeg erindrer at have set gamle Dokumenter, hvor Navnet skreves „Høj-inge“, og saa bliver der

Mening i Navnet, der var sammensat af Ord, som er betegnende for Stedet.

Ved at tænke over vort Lands Stednavne er jeg kommen til at mene om vore udannede Fædre, at de har været store Sprog mestre, deres Navnegivning bl. a. bærer Vidne derom. Det er som et Bevis for denne min Slutnings Rigtighed, jeg nu vil nævne nogle af de særlig karakteristiske Navne, de forskellige Jordstykker ved min Fædrengaard fra ældre Tid var forsynede med. Gaarden er beliggende Øst for Byen Kulby i Retning efter Ruds-Vedby. Den største Del af Byens Bønder var hoveripligtige til Vedbygaard, og før Udskiftningen gik Vej og Sti mellem de to Byer over dens Marker — denne Vej er i en nyere Tid lagt om. Den gamle Vej gik over en Banke, hvis Side mod Kulby kaldtes „Stiliden“; her blev Gaarden lagt ved Udflytningen og i Begyndelsen kaldt „Stilidegaarden“, men Navnet gik tidligt af Brug, og Gaarden har siden baaret Navn efter dens Besidder. Den Side af Banken, som vendte bort fra Kulby, kaldtes „Dækliden“, og her ligger et Hus, der den Dag i Dag kaldes „Dæklidehuset“. Gaarden dreves i den første Tid, jeg kan huske, i 9 Numre eller Skifter, og hvert af disse havde sit Navn. Et kaldtes saaledes „Brud“, hvilket efter de gamles Sigende skulde være Betegnelsen for den bedste Jord. Et andet kaldtes „Kyllingsnald“, en Betegnelse, der forresten anvendes paa Affald ved Sædens Rensning af Smaakorn og Frø, der kastes ud som Foder til Høns og andet Smaakreatur. Et tredje kaldtes „paa Krybeegen“ og havde Navnet efter, at der i ældre Tid voksede en gammel Eg i krybende Stilling hen ad Jorden. Et fjerde kaldtes „Skovkilde Rude“ som et yderligere

Vidnesbyrd om en Tid med Skovvækst over store Dele ogsaa af de Egne. Ved Navne, der knyttede sig til Bjerg, Dal eller Mose, skal jeg ikke dvæle. En lille ordforklarende Bemærkning maa jeg derimod endnu gøre. Med Hensyn til de to første Navne, der knyttes til det gamle Ord „Lide“, kan saaledes bemærkes, at det træffes sjældent i den Forbindelse især paa Sjælland. I Jylland har vi det i Navnet „Bjergelide“. Navnet „Brud“ er endnu sjældnere, paa Fyn findes det i Bynavnet „Brudager“. Og endelig hvad angaar Navnet „Rude“, da er det formentlig ensbetydende med de talrige Navne, der ender paa „ryd“ og „rød“.

Jeg har draget disse Navne fra min Fædrengaards Marker frem, alene fordi de har den ældgamle Klang og Karakter. Men selvfølgelig findes der trindt i Landet Tusinder af Navne af samme Karakter; kun skulde de drages frem af deres Skjul til Vidnesbyrd om den Sprogsans, som de gamle kunde have.

Udskiftningen og Udflytningen blev en Udløsning af den danske Bondestands Kraft. Varede det end over en Menneskealder, før denne Udløsning var kendelig — Tiderne blev jo trange — saa er det nu en historisk Kendsgerning, at var denne Udløsning ikke kommen, vilde meget staaet endnu mere i Stampe, end det gør. I det hele var det vel godt, at det varede en længere Tid, des fastere blev Forholdene. Det er langt fra den bedste Udvikling, som foregaar i Spring, det gælder paa alle Omraader. Lad os nu f. Eks. tænke paa Jordens fortsatte Opdyrkning; den maatte i nogen Maade ske i Forhold til Folkemængdens Vækst. Der skulde meget Arbejde dertil, og der var langt fra altid

Overflod paa Kræfter. Dels har min Fader skildret dette for mig, og dels har jeg selv erfaret det. Da min Fader sidst i Tyverne, altsaa for ca. 80 Aar siden, fik Lov at raade for Gaardens Drift, fandt han, at kun omtrent Halvdelen af dens Areal var Pløjeland, og endnu, da jeg blev klar over Tilværelsen, omkring 1848, var der nok omtrent en Fjerdedel, der henlaa som Eng og Mose, men som saa godt som altsammen kom under Plov før min Faders Død i 1857.

Som det gik i mit Hjem, er det gaaet ved Tusinder andre, maaske ved mange endnu raskere og bedre, men til dette Hjem var jeg nu knyttet, det vandt min Kærlighed, og derfor kan jeg skrive derom. De andre kan saa skrive om deres. Jeg vilde ønske, mange vilde gøre det og drage andre Sider frem, saa at der derud af kan dannes det Helhedsbillede, der giver den danske Bondestands Historie.
